

STADSHOLMEN

TJÄRKOKAREN 1

Åsögatan 206

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreservatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

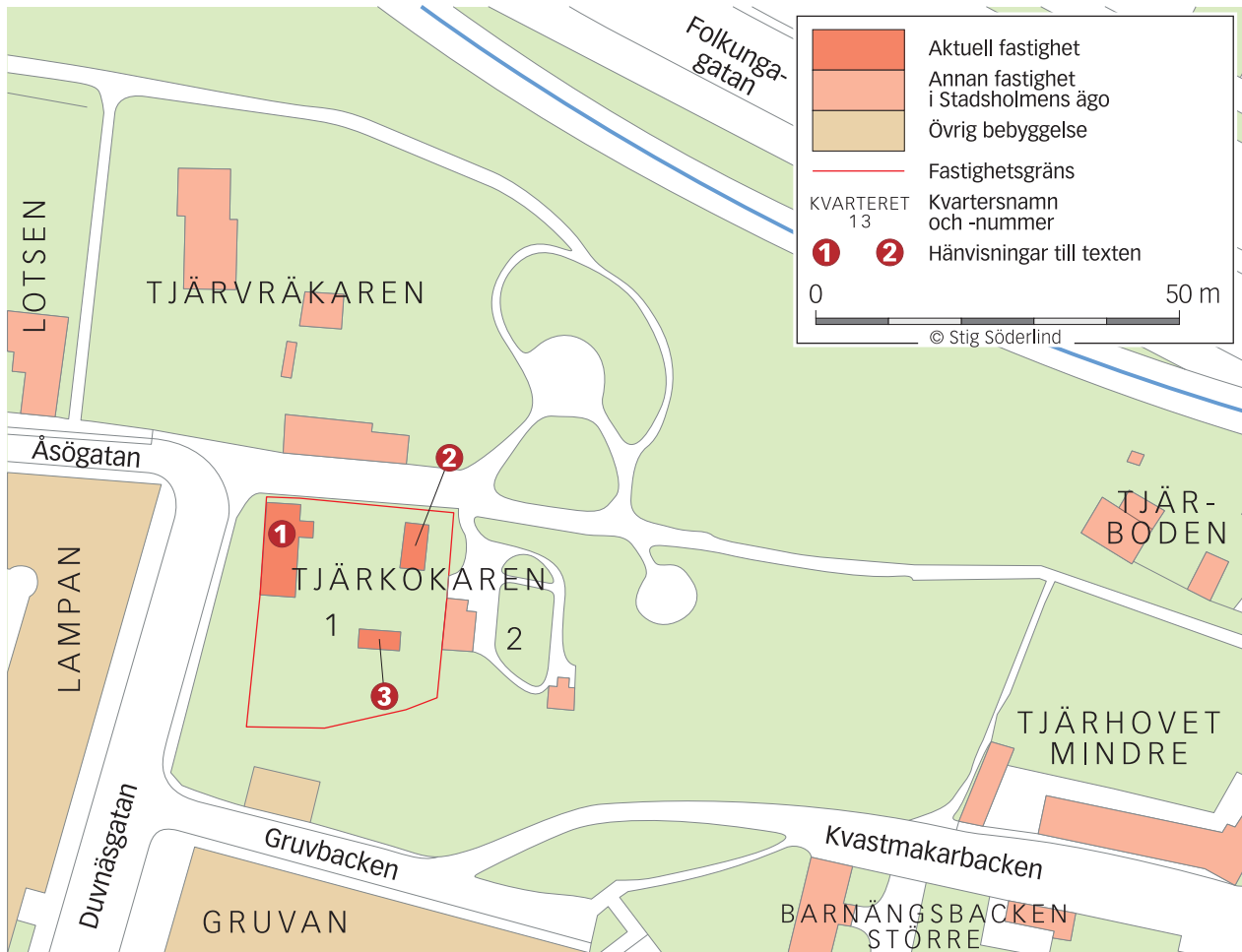
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- ❶ BOSTADSHUS
- ❷ GÅRDSHUS
- ❸ BOD

ÅSÖGATAN MOT VÄSTER ÅR 1902. TILL VÄNSTER SYNS FASTIGHETEN TJÄRKOKAREN 1. FOTO ATELJÉ LARSSON.

Fastigheten Tjärlökaren 1 består av ett timrat bostadshus med uthus och är ett exempel på den småskaliga bebyggelse, huvudsakligen av trä, som karaktäriserar Åsöberget. Bebyggelsen ger en bild av bostadsförhållandena för arbetare och mindre bemedlade på malmarna från sent 1600-tal och in på 1900-talet.

År 1727 uppläts tomten och sannolikt uppfördes de ursprungliga byggnaderna omkring denna tid. Fastigheten var en av de första att renoveras under 1950-talets stora upprustningsperiod, bland annat nedmärktes och bortforslades ett av de äldre husen.

Bostadshuset representerar en byggnadstradition med knuttimring som funnits i Sverige sedan åtminstone tidig medeltid. De konstruktioner och autentiska byggnadsdelar som bevarats utgör omistliga dokument över äldre tiders byggnadsskick.

Fastigheten Tjärlökaren 1 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Åsöberget har, tillsammans med Djurgårdsstaden, den mest omfattande och sammanhängande trähusbebyggelsen i Stockholm. Den enhetliga bebyggelsen har sina rötter i sent 1600-tal och tidigt 1700-tal. Stadens och rikets utskeppning av tjära gjordes under 1600-talet från det så kallade Tjärhovet vid Tegelviken, och från 1687 till 1910 fanns stadens största skeppsvarv på platsen. En stor del av varvsarbetarna slog sig ned på det närbelägna Åsöberget och kom att vara i majoritet bland de boende fram till 1800-talets sista decennier. Sägargatan har till exempel fått sitt namn av de många sågare som arbetade vid varvet och också bodde i området. Även folk

FASTIGHETEN TJÄRKOKAREN 1 MED BOSTADSHUS, UTHUS OCH BOD I TRÄDGÅRDEN. FOTO LENNART AF PETERSENS.

som arbetade på Beckholmen eller Djurgårdsvarvet hade med båt nära till arbetet och många bodde i Åsöbergets trästugor. Under 1700-talet tillkom nya yrkeskategorier bland de boende i takt med att flera textilmanufaktur etablerades på östra Södermalm.

De då avlägset belägna och bergiga tomterna var utan större värde för staden och uppläts för bostadsbebyggelse mot en relativt låg årsavgift. Flera timmerhus uppfördes under 1700-talets första årtionde och marken fortsatte att tas i anspråk under århundradets första hälft. Tomterna bebyggdes som stadsgårdar med ett eller flera bostadshus och bodar.

Även fähus har förekommit. Åsöberget var ett av de områden där trähus fortsatte att uppföras efter 1730-talets förbud mot trähusbyggande. På 1770-talet och under 1800-talets första hälft uppfördes några tidstypiska putsade stenhus och på 1880-talet byggdes ett par hyreshus vid Folkungagatan. I början av 1900-talet sprängdes Sägargatan ned för att råda bot på de stora höjdskillnaderna och underlätta kommunikationerna. År 1931 sänktes på samma sätt Åsögatan. Åsöbergets trähus ligger därför i dag högre än omgivande stenhus.

Arkivhandlingar berättar att Åsöberget tidigt var

BILD FRÅN SEKELSKIFTET 1900 MED ÄNKEFRU THEKLA LINDAHL I TRÄDGÅRDEN FRAMFÖR DET NUVARANDE BOSTADSHUSET.

ett av stadens fattigaste och mest eländiga områden. Situationen var som på flera andra håll i Stockholm särskilt problematisk under 1800-talets andra hälft, då huvudstadens befolkning ökade explosionsartat och trångboddheten var ett enormt problem. Fram till 1900-talets mitt dominerades befolkningen nästan helt av arbetare.

Fastigheterna förvärvades successivt av staden under åren 1881–1927. Ledamoten av stadsfullmäktige, Anna Lindhagen, började på 1910-talet verka för ett bevarande av några äldre Stockholmsmiljöer. Samfundet Sankt Erik föreslog 1915, tillsammans med den då ledande stadsplanearkitekten Per Olof Hallman, att några ”gammelkvarter” i stadens ägo borde bevaras som så kallade asylområden; intakta historiska miljöer som kunde ge en mycket bättre bild av äldre tiders levnadsvillkor än några bevarade träkåkar här och var. Till dessa asyler kunde även andra timmerhus flyttas. En av de föreslagna miljöerna var den ålderdomliga och relativt enhetliga bebyggelsen på Åsöberget. Under 1940-talet intensifierades diskussionerna i kulturreseervatsfrågan och Stadsmuseet

hävdade att Åsöberget, näst efter Vita Bergen, var det område där det var mest angeläget att inrätta ett reservat. Åsöberget blev först ut att rustas upp efter det formella beslutet i stadsfullmäktige att inrätta kulturreseervat 1956.

Under de mer än tio år som upprustningen pågick blev åtgärderna i vissa fall genomgripande, bland annat beroende på husens dåliga skick och myndighetskrav på moderna bostäder med till exempel badrum och högre takhöjder. Vissa hus revs och byggdes upp på nytt, andra kompletterades eller byggdes om. Tack vare detta räddades mycket som annars hade försvunnit, och trots de till synes radikala åtgärderna ger Åsöberget i dag en fin bild av ett äldre Stockholm före 1800- och 1900-talens stora stadsomvandlingar.

Kvarteret Tjärlkokaren består av två tomter i bortre ändan av Åsögatan, de enda kvarvarande äldre husen på gatans södra sida.

HISTORIK

Fastighetens bebyggelse

Fastigheten Tjärlkokaren 1 uppläts 1727 och sannolikt

DET RÖDMÅLADE OCH TIMRADE BOSTADSHUSET VID ÅSÖGATAN. FOTO: J. MALMBERG.

bebyggdes den omkring denna tid. Tomten var placerad i dåvarande kvarteret Tjärhovet mindre, längs Åsögatan, som fram till 1855 hette Lilla Bondegatan. I tidigare dokumentationer om fastigheten finns uppgifter om att på en enkel plankdörr i bostadshuset fanns inskriptionen Anders Jacobson Carlberg 1727. Därefter stod varvstimmermannen Gustaf Holmberg 1746. G. Holmberg finns även omnämnd som ägare på en designationsritning från 1767.

En karta över Stockholm 1863 återger för första gången fastighetens bebyggelse. På tomten låg det nuvarande bostadshuset (hus nr 1 på kartan), en timrad stuga på platsen för det nuvarande garaget (hus nr 2 på kartan) samt några uthus.

Brandförsäkring 1875

År 1875 lät ägarinnan och änkan H. C. Ekberg teckna en brandförsäkring över sin fastighet. Den medföljande beskrivningen ger en tydligare bild av gårdens- och interiörernas karaktär.

Tomten omgavs av ett plank med port mot Åsögatan som noterades vara i gott skick. Övriga

tomtgränser avgränsades av spjälstaket med en grind placerad i öst.

Vid den västra tomtlinjen, med gaveln mot Åsögatan, låg en panelad timmerbyggnad med tegeltak, hus nummer 1 på kartan. Huset var uppdelat i tre rum. I rummet mot norr fanns spis och kakelugn, socklar och tapeter. Rummet hade en egen förstukvist på den östra fasaden.

I husets mitt var ett rum inrett till förstuga med brädgolv, två förråd och nedgång till källare samt uppgång till vind. I källaren fanns en svalt och två bjälkkällare. Från förstugan kunde husets södra rum nås som innehöll kammarispis med järnspis, socklar och tapeter. Överallt var bjälktak.

På tomtens östra del stod en byggnad, dels av resvirke och bräder och dels av panelat timmer, med tegeltak. Byggnaden innehöll en förstuga med brädgolv, panelat tak och två förråd samt ett rum med kammarispis, tapeter och gipsade åstak. År 1955 nedmärktes och bortfördes huset.

I trädgården stod tre bodar av trä med tegeltak, ett avträde av resvirke med bräddtak och en stensatt brunn.

Gårdens karaktär såsom den beskrivs i brandförsäkringen 1875, bibehölls fram till 1950-talet. År 1912 genomfördes en inventering över området av samfundet S:t Erik som beskriver fastigheten med en 1700-tals träbyggnad med tegeltak, fönsterbeslag delvis från 1700-talet, liksom en invändig 1700-tals dörr med beslag.

Ägare och hyresgäster under 1700-1800-talet

Under 1700-talets andra halva finns, enligt en ägarlängd på en plankdörr i fastigheten, tre fastighetsägare. År 1774 står sockerbruksgesällen Anders Berggren som ägare, därefter varvstimmermannen Anders Söderman och muraren Hultborg 1784.

I mantalslängder finns information om vilka som bott och verkat på gården. Här kan man även se vilka typer av yrken som figurerat. År 1835 står avlidna murargesällsänkan Johanna Hultborgs arvingar som ägare av fastigheten. Rum uthyrdes till en varvstimmerman med fru och barn samt en snickare med hustru och inneboende dräng.

Tio år senare har varvstimmermannen Johan Ekberg övertagit gården. Han bodde inte själv på fastigheten, men hyrde ut rum till sprutpumparen vid sprutan nr 24, en brädgårdsarbetare och en murararbetare. Enligt en mantalslängd från 1860 har J. Ekbergs änka, Hedvig Christina Ekberg, övertagit huset och vad det verkar, även flyttat in. På gården bodde även en hantlangare hos vilken en inneboende timmermansänka bodde, en smedlärling (arbetade vid W. Lindbergs Mekaniska verkstad) en järnarbetare, samt en vaktmästare änka med två barn. Änkan hade inneboende såsom bland annat en arbetskarl och en lumphandlerska.

Omkring sekelskiftet 1900 ägdes gården av änkefru Thekla Lindahl. År 1906 hyrde hon ut rum till en bokföraränka för 120 kr/år och en materialbod uthyrdes till arbetskarl för 25 kr/år. År 1916 övertogs fastigheten av Stockholms stad och den ägs numer av Stadsholmen.

Upprustning och renovering

År 1958 genomfördes en total renovering av bostads-huset som bestod av två timmerhus sammanbyggda med stolpresning. Bland annat lyftes det södra huset och byggnaden ombyggdes till enfamiljsbostad

med centralvärme, modernt kök och wc. Rummen fick nya ytskikt, bland annat parkettgolv, och en kakelugn sattes in som tidigare var placerad i ett 1700-talshus vid Yttersta Tvärgränd. Moderniseringen medförde förändringar i den ursprungliga planlösningen då nytt kök och wc installerades i byggnadens mitt. Detta medförde även att invändig dörröppning flyttades och nya fönster upptogs i fasaden.

På gården uppfördes ett nytt hus för ateljéverksamhet och förråd, hus nummer 2 på kartan.

År 2004 renoverades fasad, fönster, dörrar och plank.

BYGGNADSBESKRIVNING

Gårdsmiljö

Fastigheten omges av ett rödmålat plank och staket. Mot Åsögatan finns två entréer med dörrblad av liggande panel samt en parport. Tomten består av en stor trädgård med gräsmatta och höga lövträd såsom bland annat alm, buskvegetation med bland annat syrener samt rabatter och planteringar. Mellan de olika byggnaderna och gatuentrén går stenlagda gångar.

I trädgården står en rödmålad bod, hus nummer 3 på kartan.

Huvudbyggnaden, hus nummer 1 på kartan

Huset är uppfört i en våning på en murad gråstensgrund. Fasaderna utgörs av rödmålade och panelade timmerstommar med synliga knutlådor under ett sadeltak av enkupigt tegel och putsade skorstenar. Byggnaden består av två stycken mindre hus med olika höjd, sammanbyggda med stolpresning. Huvudentrén är placerad i byggandens mitt och på den östra fasadens norra del finns en utbyggd förstuvist med entré. Fönstren är grönmålade, små och kvadratiska med en mittpost och två spröjsade bågar. De omges av fönsterluckor med snedställda brädor. Invändigt präglas huset av moderniseringen 1958 då även en äldre kakelugn sattes in.

Gårdshus, hus nummer 2 på kartan

Byggnaden består av rödmålade panelade fasader på en cementgrund och med ett sadeltak av tegel. Fönster och dörrar är från renoveringen 1958. Huset innehåller ateljé och förråd.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.